

HISTORIA JAKO KOMPONENT WOJNY INFORMACYJNEJ I KOGNITYWNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ PRZECIWKO UKRAINIE¹

WALENTY BALUK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Politologii i Dziennikarstwa.

Instytut Stosunków Międzynarodowych

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-4872>

e-mail: walenty.baluk@mail.umcs.pl

Streszczenie: Agresji militarnej Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014–2024 towarzyszą również działania o charakterze niemilitarnym. Wojna informacyjna odgrywa istotną rolę w tym segmencie operacji. Historia stanowi fundamentalny komponent wojny informacyjnej i poznawczej prowadzonej przez Rosję przeciwko Ukrainie w celu wsparcia działań zbrojnych. Rosyjska propaganda intensywnie wykorzystuje zagadnienia historyczne jako element wojny informacyjnej i poznawczej przeciwko Ukrainie w dwóch głównych celach. Pierwszym z nich jest uniemożliwienie ukształtowania się na Ukrainie skonsolidowanego państwa narodowego z własną pamięcią historyczną. Drugim celem jest uzasadnienie prowadzenia wojny zbrojnej przeciwko Ukrainie. Wspólnym mianownikiem powyższych działań rosyjskiej propagandy jest twierdzenie Władimira Putina o Ukrainie jako państwie upadłym. Historia pokazuje jednak, że wbrew tym założeniom prezydent Federacji Rosyjskiej osiągnął rezultat przeciwny do zamierzonego – w postaci narodu i państwa ukraińskiego skutecznie przeciwstawiających się rosyjskiej agresji, w tym również w sferze wojny informacyjnej i poznawczej.

Słowa kluczowe: Ukraina, Rosja, wojna informacyjna, wojna poznawcza, wojna pamięci

Title: History as a Component of the Information and Cognitive Warfare of the Russian Federation against Ukraine

Abstract: Russia's military aggression against Ukraine between 2014 and 2024 is also accompanied by non-military actions. Information warfare plays an important role in this segment of operations. History is a fundamental component of the information and cognitive warfare waged by Russia against Ukraine in support of military action. Russian propaganda intensively exploits historical issues as part of information warfare and cognitive warfare against Ukraine for two main purposes.

¹ Badania nad problematyką autor prowadzi w ramach programu NAWA, grant "Quest for the Past: Politics of History in the 'United Europe' and Around (Actors, Actions, Outcomes, end of the 1980s–2020s.)".

The first is to prevent the formation of a consolidated nation-state in Ukraine with its own historical memory. The second is to justify the military war against Ukraine. The common denominator of the above actions of Russian propaganda is Vladimir Putin's claim of Ukraine as a failed state. History shows that, contrary to assumptions, the President of the Russian Federation has obtained the opposite of the intended result in the form of a Ukrainian nation and state successfully resisting Russian aggression, including in the field of information and cognitive warfare.

Keywords: Ukraine, Russia, information warfare, cognitive warfare, memory warfare

WOJNA INFORMACYJNA I KOGNITYWNA

Wojna informacyjna bardzo często jest definiowana jako latentny wpływ informacji na indywidualną, grupową i masową świadomość przy pomocy metod propagandy, dezinformacji i manipulacji w celu kształtowania nowych postaw i norm w państwie przeciwnika na poziomie indywidualnym i zbiorowym. Wojny informacyjne przede wszystkim prowadzą państwa w celu osłabienia lub zniszczenia przeciwnika [Koryt 2021: 33]. W ramach wojny informacyjnej można wyodrębnić dwa typy działań: psychologiczne (informacyjno-psychologiczne) lub cybernetyczne (informacyjno-techniczne). Wojna kognitywna to „walka o ludzką świadomość i formatowanie świata poprzez oddziaływanie na pole percepcji oraz proces poznawczy, czyli oddziaływanie na świadomość wroga w celu zmniejszenia jego woli oporu. Efektem poznawczym jest manipulacja informacjami w celu zmiany myśli i zachowania” [Infosecurity24 2022]. Wojna kognitywna, lub inaczej poznawcza, w polskiej literaturze przedmiotu jest pojęciem nowym. Znacznie częściej to pojęcie jest stosowane w literaturze naszych zachodnich i wschodnich sąsiadów [Почерцов 2019]. Specjaliści z NATO mówiąc o osiągniętych celach wyznaczonych w ramach wojny kognitywnej, wskazują na wykorzystywanie zarówno narzędzi cybernetycznych, jak i informacyjnych, psychologicznych oraz socjotechnicznych [Olechowski 2022].

W wymiarze społecznym „wojna informacyjna” występuje jako aktywna metoda transformacji przestrzeni informacyjnej. Pod uwagę brany jest m.in. określony system (konceptje) narzucania modelu światopoglądu w celu wywołania pożądanych zachowań, atakowane są struktury tworzące informację i wpływające na procesy myślenia. W tym sensie jedną z nowoczesnych odmian wojny informacyjnej jest wojna pamięci [Trojan, Kyrydon 2017]. Agnieszka Legucka pisze o rosyjskiej dezinformacji historycznej, którą odróżnia od „propagandy”, narzucającej własną wersję historii, lub „wojny pamięci”, koncentrującej się na krytyce alternatywnych poglądów na historię, aby zastąpić je akceptowanymi przez Moskwę. Badaczka wskazuje, że czasami to pojęcie jest błędnie porównywane z „dyplomacją pamięci” (forma dyplomacji publicznej), które państwa

lub grupy polityczne starają się wykorzystać do poprawy stosunków i reputacji poprzez eksportowanie praktyk upamiętniających i narracji historycznych, gdzie występuje łączenie własnych narracji historycznych z narracjami innego kraju [Legucka 2023:69].

Historia bądź pamięć historyczna jest często rozpatrywana jako pole walki informacyjnej, szczególnie w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. W Rosji tego typu podejście najczęściej jest stosowane w kontekście tzw. rewizjonizmu historycznego państw zachodnich oraz w ramach podejmowanych przez Kreml działań prewencyjnych [Плотникова, Гусевская 2020: 206-215]. Redaktor czasopisma „Historyk” Władimir Rudakow uważa, że walka narracji historycznych Rosji i Zachodu stanowi element wojny hybrydowej, a działania strony rosyjskiej stanowią jedynie mechanizm obronny [Picreadi 2024]. Natomiast ukraińscy badacze wskazują na egzystencjalne podstawy wojny Rosji przeciwko Ukrainie, gdzie podstawową rolę odgrywa polityka zaprzeczenia ukraińskiej państwowości i odrębności narodowej. Putin i jego otoczenie manipulują historią uzasadniając swoją tezę o Ukrainie, co najwyżej krainie, a nie państwie, jako nieodłącznej części „ruskiego miru”. Profesor Mykoła Doroszko podkreśla, że władza w Rosji traktuje historię jako narzędzie w wojnie Rosji przeciwko Ukrainie – w wojnie o pamięć narodową [Doroshko 2022:142]. Inni ukraińscy historycy S. Sehedra i W. Szewczuk wskazują na szeroki wachlarz metod i narzędzi, które Rosja wykorzystuje w wojnie hybrydowej wobec Ukrainy. Jedną z nich jest strategia budowania wpływów informacyjnych polegająca na zdolnościach do zmiany świadomości. W tym celu Rosja m.in. rozmywa ukraińską tożsamość kulturową i historyczną, promując u Ukraińców postawy braku akceptacji własnej historii i tożsamości [Середа, Шевчук 2019: 31-35]. Francuski badacz Antoine Arjakovsky pisze, że „jedną z przyczyn dzisiejszej wojny [rosyjsko-ukraińskiej – W. B.] jest konflikt pamięci pomiędzy Rosją a Ukrainą, a także Rosją i resztą świata. (...) W wyniku czego kwestie historyczne stały się podstawą wojny Putina wobec Ukrainy, zaś jeszcze w 2021 r. w jego artykule o historii stosunków Rosji i Ukrainy była mowa o tym, że takie państwo nie istnieje” [Аржаковский 2024].

W polityce pamięci historycznej Rosja Putina celowo odeszła od interpretacyjnego modelu w kierunku manipulacji i fałszowania historii. Manipulując przeszłością i zniekształcając wydarzenia historyczne, Rosja wywiera wpływ na własne społeczeństwo oraz państwa obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw. Po rosyjskiej agresji w 2014 r. Ukraina nie tylko wystąpiła z WNP, ale także podjęła stanowcze działania związane ze swoim bezpieczeństwem ontologicznym, przeciwdziałając Rosji w zakresie wykorzystania historii jako dyplomacji historycznej, propagandy i dezinformacji.

Agresji militarnej Rosji wobec Ukrainy w latach 2014–2024 towarzyszą także działania pozamilitarne. Ważną rolę w tym segmencie działań odgrywa walka informacyjna. Historia stanowi podstawowy komponent wojny informacyjnej i kognitywnej prowadzonej przez Rosję przeciwko Ukrainie, wspierający działania militarne. W rosyjsko-ukraińskim konflikcie pamięciowym możemy wyodrębnić pięć najważniejszych obszarów/pól historycznych: 1) historia Rusi Kijowskiej; 2) historia kozaczyzny i tradycje Ukrainy hetmańskiej; 3) historia walk wyzwolńczych Ukrainy w latach 1917–1921; 4) pamięć o zbrodniach reżimu komunistycznego oraz 5) historia II wojny światowej. Powyższe zagadnienia intensywnie wykorzystuje rosyjska propaganda na polu walki informacyjnej i kognitywnej [Baluk 2024].

PAŃSTWO STARORUSKIE VS RUŚ KIJOWSKA

W ramach pierwszego pola walki informacyjnej rosyjska historiografia i propaganda podejmują próby zawłaszczenia tradycji Rusi Kijowskiej, przedstawiając ten okres jako historię Państwa Staroruskiego. Nawiązując wprost do tradycji Rusi Kijowskiej bądź Państwa Kijowskiego, Moskwa, z powstaniem niepodległej Ukrainy, musiałaby uznać historyczny i kulturowo-cywilizacyjny prymat Kijowa. Powyższa teza podważa historyczne i propagandowe mity Rosji jako starszego brata/siostry narodów ukraińskiego i białoruskiego. W tym kontekście należy także rozpatrywać zawłaszczenie przez Patriarchat Moskiewski tradycji prawosławnych Kościoła kijowskiego. Jednym z głównych patronów sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej jest św. Aleksander Newski – książę ruski, który pobił Krzyżaków i dokonał wyboru geopolitycznego na rzecz Złotej Ordy. Odpowiada on zatem rosyjskiej narracji propagandowej nastawionej na zwalczanie Zachodu i wspieranie wyboru euroazjatyckiego. W Rosji Aleksander Newski jest bardzo często przeciwstawiany księciu Danielowi Halickiemu, który przyjął koronę papieską i poszukiwał obrony przed nawałą mongolską na Zachodzie. Ideologia „ruskiego miru” szerzy kult Aleksandra Newskiego w wymiarze duchowym i świeckim, natomiast drugiego księcia uznawała za antybohatera. Rosja podejmuje próby zawłaszczenia spuścizny książąt kijowskich Włodzimierza Wielkiego, chrzciciela Rusi Kijowskiej, oraz Jarosława Mądrego, budowniczego i twórcy *Prawdy Ruskiej*, skodyfikowanych norm prawnych. Wprowadzonemu do linii w 2009 r. okrętowi patrolowemu Floty Bałtyckiej nadano imię Jarosława Mądrego, zaś w 2017 r. podczas wizyty w Paryżu Władimir Putin nazwał Annę, córkę księcia kijowskiego i żonę króla francuskiego, rosyjską księżniczką [Таликова 2017]. Podstawowym mitem historycznym

wykorzystywanym przez Moskwę jest utożsamianie Rosji z Rusią, a księcia Włodzimierza z państwem rosyjskim. Po agresji Rosji na Ukrainę w 2014 r. proces ten przybrał na znaczeniu. Władze rosyjskie zorganizowały w kraju i zagranicą szereg wystaw, poświęconych tradycji prawosławia i państwa ruskiego/rosyjskiego, nakręcono kilka filmów i odsłonięto pięć pomników księcia Włodzimierza [Shevchenko 2020:33-35]. Rosyjska badaczka Lidia Szewcowa słusznie zauważa, że po zapoznaniu się z literaturą historyczną Putin uświadomił sobie, jakie znaczenie posiada Ukraina w procesie legitymizacji rosyjskiego państwa i prawosławia, nawiązujących do tradycji Rusi Kijowskiej [Шевцова 2019].

Egzystencjalne dylematy polityki imperialnej Rosji W. Putina warunkowały wykorzystanie koncepcji „Świętej Rusi” i „ruskiego miru” do celów bieżącej polityki, w tym na polu walki informacyjnej i kognitywnej wobec Ukrainy. Powyższe koncepcje posłużyły także jako uzasadnienie agresji militarnej Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014–2022 [Griffin 2022]. Odwołując się do mitu „Świętej Rusi” władza świecka (W. Putin) i władza kościelna (Patriarcha Cyryl) przedstawia Ukraińców i Rosjan jako jedną wspólnotę narodową (ruską), a wojnę rosyjsko-ukraińską jako bratobójczą i wewnętrzną sprawę „ruskiego miru”. Narracja propagandowa przedstawia Moskwę i odpowiednio władze rosyjskie jako spadkobierców tradycji „zbierania ziem ruskich” i Rosję jako silne i scentralizowane państwo (mocarstwo/imperium) nawiązujące do tradycji Imperium Rurykowiczów [Heller 2002:9] oraz posiadające rzekomo historyczne prawa do podbijanych i kolonizowanych terenów.

Obecność istniejących i tworzenie nowych mitów historycznych było widoczne w tzw. przemówieniu krymskim W. Putina, ogłoszonym po aneksji ukraińskiego półwyspu w 2014 roku. W swoim orędziu prezydent mówił o Krymie jako kolebce rosyjskiego narodu, państwowości i cywilizacji. „Na Krymie w Chersonesie książę Włodzimierz przyjął chrzest, a nasi przodkowie na tej ziemi po raz pierwszy i na zawsze poczuli więź wspólnoty narodowej” [Kremlin 2021a]. W artykule *O historycznej jedności narodów rosyjskiego i ukraińskiego* z 2021 r. Putin wprost mówi o terytorium dwóch państw jako jednej przestrzeni historycznej i duchowej, o jedynym narodzie ruskim (Rosjanie, Białorusini i Ukraińcy) połączonym jedyną władzą dynastii Rurykowiczów i jedną wiarą prawosławną. Żonglując pojęciami prezydent twierdzi, że „w pewnym momencie rozwoju historycznego punktem ciężkości, konsolidacji terenów Starej Rusi mogła zostać Ruś Litewska oraz wzmocniona Ruś Moskiewska. Historia zadecydowała tak, że centrum zjednoczenia, kontynuatorem tradycji państwa staroruskiego została Moskwa. Książęta moskiewscy – potomkowie księcia Aleksandra Newskiego – pozbywając się zewnętrznego jarzma, zaczęli zbierać historyczne ziemie ruskie” [Kremlin 2021b].

Podczas inwazji Rosji na Ukrainie w październiku 2022 r. Patriarcha Cyryl zamiast potępienia agresji jednego prawosławnego państwa przeciwko drugiemu nawoływał „naród ruski” w Moskwie, Kijowie i Mińsku do modlitwy w intencji „Świętej Rusi” i „ruskiego miru”. W jednej z wygłoszonych homilii powiedział, że „dzisiaj na terenach Rusi zaistniała sytuacja, kiedy każdy mieszka w swoim domu, ale przy tym powinien zdawać sobie sprawę z przynależności do wspólnego dziedzictwa duchowego Świętej Rusi oraz do spuścizny wielkich książąt Włodzimierza i Aleksandra Newskiego (...). Dzisiaj świadomość przynależności do jednego narodu jest ważna dlatego, żeby można było uniknąć wstrząsów wojennych na obszarze Świętej Rusi oraz przeciwstawić się prowokacjom wywołania w ramach jednego narodu wojny bratobójczej” [Pravoslavie 2022]. W narracji propagandowej Patriarchy Moskwy winny jest Zachód, który rękami Ukrainy prowadzi wojnę wobec „Świętej Rusi”/Rosji oraz sami Ukraińcy, ponieważ wyłamują się ze wspólnoty „ruskiego miru”. Ponadto Rosyjska Cerkiew Prawosławna nazywa tzw. specjalną operację wojskową nowym etapem walki narodowo-wyzwoleńczej narodu rosyjskiego oraz świętą wojną Rosji z Zachodem w obronie jedności przestrzeni „Świętej Rusi” [Злива 2024].

Antyukraińska działalność Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, zagrażającej bezpieczeństwu Ukrainy, spotkała się z odpowiednią reakcją instytucji państwa dopiero po inwazji Rosji na Ukrainę. Główny Zarząd Wywiadowczy Ministerstwa Obrony Ukrainy opublikował listę duchownych Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej współpracujących z rosyjską propagandą w zakresie legitymizacji agresji Rosji przeciwko Ukrainie oraz promowania ideologii „ruskiego miru” [Texty 2022]. Ukraina wprowadziła sankcje wobec Patriarchy Moskwy oraz zakazała działalności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej [Rada 2024]. Patriarchat Konstantynopola działania Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej określił mianem etnofiletyzmu (szowinizmu religijnego).

PAŃSTWO MOSKIEWSKIE VS UKRAINA HETMAŃSKA

Kolejnym polem konfliktu pamięci jest okres kozaczyzny i Ukrainy hetmańskiej. Rosyjska historiografia oraz propaganda sowiecka kształtowała obraz wyzwolenia prawosławnych Kozaków/Ukraińców spod panowania katolickiej Polski, a ugodę perejasławską przedstawiano jako akt zjednoczenia bratnich narodów. Pomijając złożoność tego okresu historii Ukrainy, propaganda sowiecka, a obecnie Federacji Rosyjskiej, w dalszym ciągu manipuluje faktami, kultywując narrację o poddaństwie Kozaków carowi Rosji, nie wspominając przy tym o protektoracie

i autonomii kozaczyzny. Rosja przeciwdziała odmrażaniu pamięci historycznej Ukraińców, szczególnie tej dotyczącej walki z Państwem Moskiewskim, przedstawiając w negatywnym świetle ugodę hadziacką oraz bitwę pod Konotopem. Powyższe wydarzenia stanowią świadectwo współdziałania Ukrainy hetmańskiej z Polską przeciwko Moskwie. Zatem bardzo często Iwan Wyhowski jest przedstawiany w Rosji jako „hetman-zdrajca” [Яковлева 2024]. W 2009 r. ministerstwo spraw zagranicznych Rosji wyraziło niezadowolenie w związku z obchodami w Ukrainie 350-tej rocznicy zwycięskiej bitwy pod Konotopem [Ria 2008]. Rosyjska historiografia i propaganda przedstawia bitwę jako dzieło przypadku, które nie zaważyło na losach ukraińskiej państwowości, zaś późniejszy rozwój wydarzeń, zdaniem propagandzistów, świadczy o wyborze Ukrainy na korzyść Moskwy a nie Warszawy [History 2024]. Kozacy walczący o niezależność w rosyjskich mediach propagandowych są przedstawiani jako zdrajcy, spiskujący z Polską i Szwecją (Zachodem) przeciwko prawosławnej Moskwie utożsamianej ze „Świątą Rusią”. Klasycznym przykładem oddziaływania rosyjskiej propagandy w tym zakresie jest kształtowanie skrajnie negatywnego obrazu Iwana Mazepy jako symbolu ukraińskiej zdrady. Istotę zagadnienia oddają tytuły rosyjskich mediów propagandowych: „Dlaczego Mazepa zdradził ruskich i Piotra” („Wieczernyaya Moskwa”, 07.07.2014), „Jak hetman Mazepa cara Piotra zdradził” („Komsomolskaya prawda”, 28.07.2022), „Mazepa – historia zdrady” („Archiwa Rosji” [Rusarchives 2024]. Przy tym propaganda pomija niektóre fakty historyczne pokazujące Rosję w niekorzystnym świetle lub nazywa je ukraińskim fake newsem. Wobec rosyjskich zbrodni wojennych w Ukrainie w 2022 r. (Bucza, Hostomel, Borodianka, Irpień) przypomniano o rzezi Baturyna w 1708 r. dokonanej przez wojska carskie. W kwietniu 2022 r. „Rosyjska gazeta” od razu umieściła artykuł pt. „*Baturynska rzeź*”: *główny ukraiński fake XVIII w.* [RG 2022a]².

Rosyjscy politycy bardzo często sięgają do tego okresu historycznego w celu uzasadnienia pretensji terytorialnych pod adresem Ukrainy. Wypowiedzi Władimira Żyrinowskiego o podziale Ukrainy media propagandowe w kontekście tzw. specjalnej operacji wojskowej Rosji nazywają prorocstwem [NTV 2022]. Podobny kierunek myślenia prezentuje W. Putin, kiedy uzasadniając pretensje terytorialne względem Ukrainy mówi, iż przyłączyła się ona do Rosji w 1654 r. w składzie 3 obwodów [Vesti 2021].

² Gazeta przytoczyła fragmenty opracowania rosyjskiego historyka Nikołaja Uljanowa [*Pochodzenie ukraińskiego separatyzmu*, New York 1966].

IMPERIUM ROSYJSKIE VS UKRAIŃSKA REWOLUCJA

Kolejne pole konfliktu pamięciowego dotyczy walk wyzwoleniczych Ukrainy w latach 1917–1921, nazywanych w rosyjskiej historiografii wojną domową. Powstanie Ukraińskiej Republiki Ludowej oraz Państwa Ukraińskiego w wyniku I wojny światowej w Rosji przedstawiano jako kolejną odsłonę ukraińskiego separatyzmu i zdrady. Ponadto idee powołania państwa ukraińskiego przypisywano Austriakom, Polakom i Niemcom, dążącym do rozbicia Imperium Rosyjskiego. Bolszewicy ujarzmiając ruchy narodowo-wyzwolenicze powołali Ukraińską SRR do przebywania w „odwiecznym sojuszu” z Moskwą w ramach ZSRR/Rosji. Propagandowy kontekst tego sojuszu bardzo dobrze oddaje pierwsza zwrotka hymnu ZSRR: „Niezlomny jest związek republik swobodnych, Ruś Wielka na setki złączyła je lat”. Propaganda Związku Radzieckiego ukształtowała stereotyp ukraińskiego burżuazyjnego nacjonalisty. Do tego grona zaliczano niewygodnych Moskwie działaczy ukraińskich niezależnie od poglądów politycznych (m.in. bolszewika Mykołę Skrypnyka, socjalistów Mychajłę Hruszewskiego i Symona Petlurę oraz konserwatystę Wacława Lipińskiego). Czołowym antybohaterem w tej narracji jest Petlura, który według rosyjskiej propagandy zawierając sojusz z Polską zdradził Moskwę i naród (lud) ukraiński. Powyższy wątek narracyjny był szczególnie eksploatowany w okresie obchodów 100-nej rocznicy układu Piłsudski–Petlura w celu przeciwdziałania silnemu partnerstwu strategicznemu Polski i Ukrainy [Baluk, Danylenko 2021:253]. Natomiast hetmana Skoropadskiego z jednej strony nazywano kolaborantem i niemieckim giermkim [Романов 2018], zaś z drugiej strony chwalono za rozsądne podejście w sprawie swobodnego funkcjonowania w przestrzeni publicznej języków rosyjskiego i ukraińskiego. Odwołując się do przypadku URL i Ukrainy hetmańskiej, współczesna rosyjska propaganda przedstawia je jako nieudane próby ukraińskiej państwowości budowanej wbrew interesom Rosji [Gazeta 2018]. Na tej podstawie powstaje teza propagandowa, że suwerenność Ukrainy jest możliwa jedynie w sojuszu z Rosją (wypowiedź W. Putina z 12.07.2021) [RUS 2021]. Kolejnym mitem współczesnej rosyjskiej propagandy jest twierdzenie o Ukrainie jako państwie wymyślonym przez bolszewików. Powyższa narracja stoi w wyraźnej sprzeczności ze stwierdzeniem W. Putina o Wielkim Księstwie Litewskim i Ruskim jako potencjalnym ośrodku zjednoczenia ziem ruskich lub sformułowaniem o przyłączeniu się Ukrainy do Państwa Moskiewskiego w składzie 3 obwodów.

Propaganda Federacji Rosyjskiej podejmowała działania w celu utrzymania stanu zamrożenia pamięci historycznej Ukraińców w kontekście „białego” i „czerwonego” terroru bądź przedstawienia tamtych wydarzeń w kontekście historycznej

konieczności walki o zachowanie jedności państwa rosyjskiego. Narracja rosyjska przeciwdziałała kształtowaniu ukraińskiej pamięci historycznej dotyczącej tego okresu, opierającej się m.in. o bohaterski czyn młodzieży Kijowa odpierającej ataki ze strony bolszewików (bitwa pod Krutami)[Topwar 2022]. Sprowadzając szczątki Denikina do Rosji prezydent W. Putin sankcjonował politykę adaptacji do współczesnej rosyjskiej pamięci historycznej tradycji ruchu białych. Popularyzowano m.in. myśl polityczną rosyjskiego generała, który w swojej odezwie do ludności Małorosji pisał o jedności narodu ruskiego, nazywając Ukrainę rosyjskimi guberniami, Państwo Ukraińskie – wymysłem Niemców, a wojnę narodowo-wyzwoleńczą Ukraińców określał mianem walk bratobójczych [Rusidea 2022].

W odniesieniu do powyższego okresu historycznego propaganda Federacji Rosyjskiej ukształtowała dwa podstawowe trendy narracyjne: a) Zachód (Niemcy i Polacy) wymyślił Ukrainę jako „anty-Rosję” oraz b) państwo ukraińskie zostało stworzone przez Lenina, który podarował Ukrainie rdzennie rosyjskie ziemie.

(NIE)PAMIĘĆ O ZBRODNIACH REŻIMU KOMUNISTYCZNEGO

Pamięć o zbrodniach reżimu komunistycznego stanowi kolejny ważny obszar rosyjsko-ukraińskiego konfliktu pamięci. Na tym polu rosyjska propaganda szczególnie przeciwdziałała odmrożeniu ukraińskiej pamięci historycznej o Wielkim Głodzie (Hołodomor) oraz represjach stalinowskich. Wzorowy zestaw *clichés* rosyjskiej propagandy dotyczący powyższej problematyki pojawił się w liście z 2008 r. skierowanym przez prezydenta Dmitrija Miedwiediewa do Wiktora Juszczenki. W korespondencji dyplomatycznej prezydent Rosji nazywa tragedię tzw. „hołodomorem” oraz wskazuje na występowanie głodu w latach 1932–1933 także w innych częściach ZSRR. Ponadto zaprzecza celowym działaniom Moskwy wymierzonym w naród ukraiński, wskazując na rzekomą klęskę nieurodządu. Nawołuje Ukrainę do zaniechania działań na rzecz uznania tamtych wydarzeń za zbrodnię przeciwko narodowi ukraińskiemu w wymiarze krajowym i międzynarodowym [Kremlin 2008]. W rosyjskich mediach propagandowych zaczęły się pojawiać materiały o wymownych tytułach: „Hołodomor – ukraiński fake” [Peremogi 2020] lub „Jak z mitu o hołodomorze uczyniono święto nienawiści do Rosjan” [RU 2018].

Działania propagandy Federacji Rosyjskiej w tym zakresie koncentrowały się na trzech podstawowych kwestiach. Po pierwsze, na usprawiedliwianiu opresyjnej polityki stalinowskiej potrzebą zachowania siły i jedności państwa rosyjskiego. Po drugie, na zamrożeniu pamięci historycznej dotyczącej represji

i zbrodni reżimu komunistycznego, szczególnie na obszarze b. ZSRR. Po trzecie, na przeciwdziałaniu dekomunizacji w Ukrainie oraz zachowaniu wspólnej pamięci o czasach ZSRR.

Ukraina podejmuje starania w zakresie przeciwdziałania polityce Federacji Rosyjskiej, zmierzając do rozliczenia zbrodni reżimu komunistycznego, w tym największej zbrodni popełnionej na narodzie ukraińskim. W grudniu 2016 r. Rada Najwyższa Ukrainy podjęła uchwałę wzywającą inne państwa do uznania Wielkiego Głodu w latach 1932–1933 za zbrodnię przeciwko narodowi ukraińskiemu³. Agresja Rosji wobec Ukrainy w latach 2014–2024, której pośrednio sprzyjał także fakt nierozliczenia zbrodni reżimu komunistycznego, spowodowała zmianę w podejściu wielu państw do kwestii Hołodomoru. Aktualnie 36 państw, Parlament Europejski i Zgromadzenie Parlamentarne RE uznały Hołodomor za zbrodnię przeciwko narodowi ukraińskiemu. Zgromadzenie Parlamentarne ONZ jeszcze w 2003 r. uznało Hołodomor za tragedię narodu ukraińskiego.

Proces odmrażania pamięci narodowej Ukraińców dotknął także kwestii Wielkiego Głodu, czemu sprzyjała polityka władz, wprowadzenie Dnia Pamięci Ofiar Hołodomoru (1998) oraz powstanie Narodowego Muzeum Hołodomoru-Genocydu (2006–2010). Badania opinii publicznej pokazują, że w latach 2010–2013 jedynie 50–60% Ukraińców uznawało Hołodomor za zbrodnię popełnioną na narodzie ukraińskim. Natomiast po agresji Rosji na Ukrainę wskaźnik ten wzrósł z 72% w 2014 r. do 85% w 2021 r., odnotowując wyraźną przewagę zdecydowanych odpowiedzi (ok. 65–70%) nad stanowiskiem „raczej tak”. Inwazja Rosji na Ukrainę wzmocniła powyższe tendencje, na co wskazuje 79% zdecydowanych respondentów oceniających wydarzenia z lat 1932–1933 oraz 14% skłaniających się ku takiej opinii [Ratinggroup 2022].

Politykę państwa w zakresie upamiętnienia ofiar Hołodomoru oraz represji politycznych realizuje Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej.

WIELKA WOJNA OJCZYŹNIANA VS II WOJNA ŚWIATOWA

Kolejnym ważnym polem walki informacyjnej pozostaje historia II wojny światowej, nazywana w Rosji Wielką Wojną Ojczyźnianą. Filarem rosyjskiej propagandy w tym zakresie pozostaje kult bohaterów wojennych oraz Dnia Zwycięstwa rozbudowany do tego stopnia, że część obserwatorów życia politycznego w Rosji nazywa to zjawisko „szaleńcem zwycięstwa” [Штепа 2024]. Powyższy kult rosyjska

³ W 2006 r. Rada Najwyższa uchwaliła Ustawę o Hołodomorze w Ukrainie w latach 1932–1933.

propaganda wykorzystuje w celu podtrzymywania mitu Rosji jako państwa walczącego o pokój (wojna to pokój) z nazizmem/faszyzmem na świecie. Rosja wręcz domaga się od innych państw, szczególnie tych z obszaru poradzieckiego, przyjęcia rosyjskiej narracji propagandowej za prawdę historyczną. Nawet odmienne spojrzenie na tamte wydarzenia traktuje w kategoriach fałszowania historii i rusofobii. W celu zachowania strefy wpływów w roli czołowego konsumenta rosyjskiego „szału zwycięstwa” próbowano ustawić także społeczeństwo ukraińskie. Natomiast po rosyjskiej agresji Ukraina w 2016 r. zmieniła akcenty obchodów 9 maja porzucając świętowanie Dnia Zwycięstwa (czytaj w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej) na rzecz Dnia Zwycięstwa nad Nazizmem w II Wojnie Światowej oraz obchodów 8 maja jako Dnia Pamięci i Pojednania. Rosyjska propaganda zareagowała jednoznacznie „Ukraina rezygnuje z Dnia Zwycięstwa” [Lenta 2020] lub „Zachód pragnie odwołania Dnia Zwycięstwa nad nazistowskimi Niemcami” [Venti 2022]. Elementami trwałego oddziaływania rosyjskiej propagandy w zakresie obchodów Dnia Zwycięstwa, oprócz parad wojskowych w Moskwie, uczyniono akcje „Nieśmiertelnego Pułku” oraz wstążkę św. Jerzego (*Gieorgijewskaja lentoczka*). Kult wielkiego zwycięstwa jest wykorzystywany do prowadzenia bieżącej polityki Rosji w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Służy politykom do uzasadnienia agresywnej polityki i militaryzacji państwa, przedstawianej jako walka o pokój i denazyfikację. Powyższa narracja propagandowa mieszcząca się w formule tzw. imperializmu obronnego służy Rosji także do uzasadnienia prowadzonej przeciwko Ukrainie wojnie. W celu mobilizacji społeczeństwa i legitymizacji agresywnej wojny rosyjska propaganda bardzo często wykorzystuje sprawdzone *clichés* – „świętej wojny” i „wojny ojczyźnianej”. Nielegalną aneksję kolejnych ukraińskich terytoriów w 2022 r. nazwano „powrotem ziem ruskich” [Рогожин 2022]. Władimir Miedinski, były minister kultury i przewodniczący Rosyjskiego Stowarzyszenia Wojskowo-Historycznego, określił tzw. przyłączenie mianem historycznego, które wejdzie do podręczników historii [Tass 2022]. Rosyjska propaganda dopasowała do współczesnych warunków na polu walki informacyjnej obraz ukraińskiego nacjonalisty/faszysty wykreowany przez Związek Radziecki. W tym duchu każdy niezależny od Rosji reżim polityczny w Ukrainie, szczególnie po 2014 r., nazywany jest „faszystowską juntą” [Press 2014] lub „reżimem nazistowskim” [RG 2022b]. Narzucając swoją narrację, rosyjska propaganda nie przejmuje się nawet faktem, że ukraińskie ugrupowania nacjonalistyczne w wyborach parlamentarnych nie przekraczają progu zaporowego, a na czele państwa ukraińskiego stoi prezydent pochodzenia żydowskiego, którego językiem ojczystym jest język rosyjski. Propaganda Federacji Rosyjskiej dąży do zamrożenia pamięci historycznej dotyczącej zbrodni wojennych Armii Czerwonej w latach

1939–1941 oraz odmrożenia takiej pamięci w kontekście zbrodni Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii na Wołyniu w latach 1943–1947. Z jednej strony Rosja podważa wybór Stepana Bandery na jednego z bohaterów Ukrainy, natomiast z drugiej strony bez cienia zażenowania rozbudza kult Józefa Stalina. Rosyjskiej narracji propagandowej (Wielka Wojna Ojczyźniana, Armia Czerwona, wstążka św. Jerzego, Stalin) strona ukraińska próbowała przeciwstawić własną narrację (II wojna światowa, czerwono-czarne maki, Ukraińska Armia Powstańcza, Bandera).

WNIOSKI

W oparciu o mity historyczne oraz wieloletnią praktykę propagandy sowieckiej Federacja Rosyjska buduje współczesną narrację propagandową, bazując na wypracowanych wcześniej *clichés*: „zjednoczeniu bratnich narodów”, „Moskwy jako obrońcy wiary prawosławnej i narodu małopruskiego”, „Zachodu jako zaborcy i ciemniźcyiela prawosławnego narodu małopruskiego”, „sprawy ukraińskiej jako ruchu separatystycznego” oraz Ukraińców jako zdrajców idei „Świętej Rusi” i „ruskiego miru”. Rosyjska machina propagandowa podtrzymuje w społeczeństwie antyukraińskie fobie oraz mity i stereotypy związane z określeniem ukraińskiego ruchu narodowego mianem nacjonalistycznego/faszystowskiego. Powyższe mity mają uzasadniać tzw. specjalną operację wojskową, która w narracji rosyjskiej propagandy powinna zapobiec „odrodzeniu się ukraińskiego nazizmu”. Twierdzenie o moralnym obowiązku Rosji w jego zwalczaniu wskazuje na powrót do idei mesjanizmu politycznego. Warunkuje także kształtowanie przez władzę kultu wielkiego zwycięstwa oraz podtrzymanie mitu „Rosji wyzwolicielki”. Takie działania Federacji Rosyjskiej mają na celu maskowanie agresji wobec Ukrainy. W imię świętej pamięci o bohaterach Rosja mianuje się strażniczką „świata bez faszyzmu”, a swoją zbrodniczą agresję nazywa „troską o pokój”. Władimir Putin oskarża Zachód i Ukrainę o dokonanie rewizji historii, w tym II wojny światowej, zapowiadając wykonanie kolejnej misji „obrony przez Rosję prawdy historycznej”. Federacja Rosyjska podjęła starania upaństwowienia historii oraz zamrożenia pamięci narodowej w odniesieniu do zbrodni Rosji carskiej, bolszewickiej i putinowskiej.

Rosyjska propaganda intensywnie eksploatuje wymienione okresy i zagadnienia historyczne w ramach walki informacyjnej i wojny kognitywnej wobec Ukrainy w dwóch podstawowych celach. Pierwszy to uniemożliwianie kształtowania się w Ukrainie skonsolidowanego narodu-państwa, posiadającego własną

pamięć historyczną. Drugi służy uzasadnieniu prowadzonej wobec Ukrainy wojny militarnej. Natomiast wspólnym mianownikiem powyższych działań rosyjskiej propagandy jest twierdzenie Władimira Putina o Ukrainie jako państwie upadłym. Historia jednak lubi płać figle i wbrew założeniom prezydent Federacji Rosyjskiej otrzymał odwrotny od zamierzonego rezultat w postaci narodu i państwa ukraińskiego, skutecznie przeciwstawiających się rosyjskiej agresji, w tym także na polu walki informacyjnej i kognitywnej.

BIBLIOGRAFIA

1. Baluk W. (2024), *Historia jako komponent wojny informacyjnej Rosji przeciwko Ukrainie*, <https://www.stopfake.org/pl/historia-jako-komponent-wojny-informacyjnej-rosji-przeciwko-ukrainie> [dostęp: 22.II.2024].
2. Baluk W., Danylenko S. (2021), *Setna rocznica układu Piłsudski–Petlura w obiektywie rosyjskiej propagandy*, [w:] W. Baluk, J. Makar, M. Doroszek (red.), *Dziedzictwo Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury. Przeszość, teraźniejszość i przyszłość partnerstwa Polski i Ukrainy*, Lublin.
3. Doroshko M. (2022), *Росія проти України: історичний фронт*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2022, nr 2.
4. Gazeta (2018), «Русские не спасли»: почему пала гетманская Украина, https://www.gazeta.ru/science/2018/12/13_a_12094561.shtml [dostęp: 30.IX.2024].
5. Griffin S. (2022), «Русский мир» або священна світова війна? Реальна ідеологія вторгнення в Україну, http://kyiv-pravosl.info/2022/07/21/russkyj-myr-abo-svyaschenna-svitova-vijna-real-na-ideolohiya-vtorhnennya-v-ukrajinu/?fbclid=IwAR2DMz-JtznnZYOrIukpeXGNYomUVY-U-r4lBD5hvl_f_cT3rEeoQ3PPdg5J8 [dostęp: 23.II.2024].
6. Heller M. (2002), *Historia Imperium Rosyjskiego*, Warszawa.
7. History (2024), *События под Кононом летом 1659 года*, <https://history.ric.mil.ru/Stati/item/117462/> [dostęp: 25.II.2024].
8. Infosecurity24 (2022), *Umysł polem bitwy. Zrozumieć wroga i wygrać bez broni*, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/umysl-polem-bitwy-zrozumiec-wroga-i-wygrac-bez-broni> [dostęp: 23.II.2024].
9. Kremlin (2008), *Дмитрий Медведев направил послание Президенту Украины Виктору Ющенко, посвящённое проблематике так называемого «голодомора»*, <http://kremlin.ru/events/president/news/2081> [dostęp: 27.II.2024].
10. Kremlin (2021a), *Обращение Президента Российской Федерации*, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/66181> [dostęp: 26.II.2024].
11. Kremlin (2021b), *Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев»*, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/66181> [dostęp: 20.II.2024].

12. Legucka A. (2023), *Targeting Poland: History as a Tool of Russian Disinformation*, [w:] *Disinformation and The Resilience of Democratic Societies*, red. R. Kupiecki i A. Legucka, Warsaw.
13. Lenta (2020), *Украина отказалась отмечать День Победы*, <https://lenta.ru/news/2020/02/29/pobeda/> [dostęp: 19.11.2024].
14. NTV (2022), *Жириновский предсказывал независимость только шести областей Украины*, <https://www.ntv.ru/novosti/2701090/> [dostęp: 30.10.2024].
15. Olechowski A. P. (2022), *Dezinformacja i propaganda orężem wojny kognitywnej*, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 17.
16. Peremogi (2020), *Голодомор – это фейк, – выдающийся украинский историк Петр Толочко*, <https://peremogi.livejournal.com/54463526.html> [dostęp: 25.11.2024].
17. Picreadi (2024) *«Война исторических нарративов – это часть гибридной войны»*, <https://picreadi.ru/vojna-istoricheskikh-narrativov-eto-chast-gibridnoj-vojny/> [dostęp: 25.11.2024].
18. Pravoslavie (2022), *Патриарх Кирилл: Мы молимся о единстве Святой Руси*, <https://pravoslavie.ru/148811.html> [dostęp: 24.11.2024].
19. Press (2014) *Киевская хунта и фашистская Германия: исторические параллели*, <https://www.vkpress.ru/vkinfo/kievskaya-khunta-i-fashistskaya-germaniya-istoricheskie-paralleli/?id=78616> [dostęp: 28.11.2024].
20. Rada (2024), *Парламент прийняв в цілому Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»*, <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252622.html> [dostęp: 25.11.2024].
21. Ratinggroup (2022), *Динаміка ставлення до Голодомору 1932-33 рр.*, https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_holodomor_112022.pdf [dostęp: 28.11.2024].
22. RG (2022a), *„Батури́нская резня”: главный украинский фейк XVIII века*, <https://rg.ru/2022/04/05/baturinskaia-reznia-glavnyj-ukrainskij-fejk-18-go-veka.html> [dostęp: 23.10.2024].
23. RG (2022b), *Лавров: Нацистский режим в Киеве не может быть представителем интересов людей на востоке Украины*, <https://rg.ru/2022/09/24/lavrov-nacistskij-rezhim-v-kiieve-ne-mozhet-byt-predstavitelem-interesov-liudej-na-vostoke-ukrainy.html> [dostęp: 29.10.2024].
24. Ria (2008), *Конотопская битва: что празднуют на Украине 29 июня. Справка*, <https://ria.ru/20080610/109835337.html> [dostęp: 24.11.2024].
25. Ru (2018), *Как миф о «Голодоморе» превратился в праздник ненависти к русским*, <https://vz.ru/world/2018/11/24/951668.html> [dostęp: 19.11.2024].
26. RUS (2021), *Путин: Украина может быть суверенной только в партнерстве с Россией*, <https://rus.err.ee/1608276210/putin-ukraina-mozhet-byt-suverennoj-tolko-v-partnerstve-s-rossiej> [dostęp: 04.11.2024].
27. Rusarchives (2024), *Мазепа: к истории предательства*, <https://rusarchives.ru/online-project/mazepa-k-istorii-predatelstva> [dostęp: 25.11.2024].

28. Rusidea (2022), *Как погибала последняя подлинно пророссийская Украина*, <https://rusidea.org/250968869> [dostęp: 29.11.2024].
29. Shevchenko O. (2020), *Князь Володимир Великий у неоімперській пропаганді Росії: привласнення чужої історії*, „Biuletyn. Monitoring propagandy i dezinformacji” 2020, nr 1.
30. Tass (2022), *Мединский назвал присоединение территорий началом новой главы учебника мировой истории*, <https://tass.ru/politika/15929575> [dostęp: 26.11.2024].
31. Texty (2022), *Пропагандисти в рясах*, <https://texty.org.ua/fragments/106512/propahandyty-v-ryasah-gur-oprylyudnylo-dani-chleniv-rpc-yaki-ahituyut-za-vijnu-proty-ukrayiny/> [dostęp: 27.11.2024].
32. Topwar (2022), *Миф о 300 «украинских спартанцах», которые встали на пути у большевистских орд*, <https://topwar.ru/201514-mif-o-300-ukrainskih-spartancah-kotorye-vstali-na-puti-u-bolshevistskih-ord.html> [dostęp: 25.11.2024].
33. Trojan S., Kyrydon A. (2017), *Przestrzeń informacyjna: wojna pamięci*, „Oblicza Komunikacji” 2017, nr 10.
34. Vesti (2021), *Путин напомнил, как возникла Украина*, <https://www.vesti.ru/article/2574954> [dostęp: 03.11.2024].
35. Vesti (2022), *Запад хочет „отменить” День Победы над нацистской Германией*, <https://www.vesti.ru/article/2705237> [dostęp: 18.11.2024].
36. Аржаковский А (2024), *«Этическая функция истории заключается в очищении памяти»*, <https://www.rfi.fr/ru> [dostęp: 27.11.2024].
37. Злива З. (2024), *РПЦ закликала вірян на «священну війну» з Україною*, <https://detector.media/infospace/article/224768/2024-03-28-rpts-zaklykala-viryana-na-svyashchennu-viynu-z-ukrainoyu/> [dostęp: 24.11.2024].
38. Когут Ю. (2021), *Кібервійна та безпека об'єктів критичної інфраструктури*, Київ 2021, s. 33.
39. Плотникова А., Гусевская Н. Ю. (2020), *Историческая политика как поле информационной войны: «Развитие политических институтов и процессов: зарубежный и отечественный опыт»* [w:] *Сборник научных статей XI Всероссийской научно-практической конференции с международным участием*, Омск.
40. Почерцов Г. (2019), *Когнитивные войны в соц-медиа, массовой культуре и массовых коммуникациях*, Харьков.
41. Рогожин В. (2022), *Возвращение русских земель и Священная война*, <https://www.4vsar.ru/articles/pyt-rossii/vozvrashchenie-rysskih-zemel-i-svyaschennaya-168892/> [dostęp: 25.11.2024].
42. Романов Д. (2018), *Гетман Украины — немецкий ставленник Скоропадский*, <https://regnum.ru/news/polit/2397341.html> [dostęp: 29.11.2024].
43. Сегеда С., Шевчук В. (2019), *Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір*, „Наука і оборона” 2019, № 1, s. 31-35.

44. Талікова К. (2017), *Історія за версією Путіна. Претензії на Анну Ярославну, доньку Ярослава Мудрого*, <https://www.radiosvoboda.org/a/28519310.html> [dostęp: 19.10.2024].
45. Шевцова Л. (2019), *Кремль задействует все средства для подрыва Украины*, <https://www.brookings.edu/on-the-record/> [dostęp: 27.10.2024].
46. Штепа В. (2024), *Истоки и цели «победобесия»*, <https://icds.ee/ru/istoki-i-celi-pobedobesija/> [dostęp: 25.11.2024].
47. Яковлева Т. Г. (2024) , *Гадячский договор - легенда и реальность*, <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/jakovl.html> [dostęp: 23.11.2024].